

DITTE MENNESKEBARN

– et monument over arbejderkvinden

Af Henrik Yde

Det følgende er et uddrag af det kapitel i Ydes bog *NEXØ*. *Martin Andersen Nexøs liv og værk* (2019), som omhandler *Ditte Menneskebarn* I-V (1917-1921). Der vil man kunne læse mere om romanværkets tilblivelse og modtagelse.

UDDRAG

Ditte *Menneskebarn* skildrer en proletarpiges liv fra undfangelse til død. I første bog med undertitlen *En Barndom* (1917) følger vi Dittes første år, hvor hun som ‘uægte’ barn vokser op hos sin bedstemor, senere hos moderen, stedfaderen og de mindre halvsøskende i “Skadereden”. I anden bog, *Lillemor* (1919), flytter familien til et fiskerleje, hvor der hersker feudale tilstande under “Kromandens” diktatur. I tredje bog, *Syndefaldet* (1919), kommer Ditte efter konfirmationen ud at tjene på en gård. Her gør husets unge søn hende gravid, og hun jages af pladsen. I fjerde bog, *Skørsilden* (1920) bliver Ditte først amme på en ‘englefabrik’, hvor ‘uægte’ børn vanrøgttes eller myrdes, senere tjenestepige hos skiftende herskaber i København. I femte og sidste bind, *Mod Stjærnerne* (1921), tilbringer hun sin sidste tid i en lejekaserne, hvor hun moderligt påtager sig ansvaret for mange forhutlede eksistenser, børn som voksne.

Gennem skildringen af Dittes korte og lidelsesfulde liv retter Nexø en gløddende anklage mod et samfund, der ikke formår at værne om sine menneskelige ressourcer. I romanens slutning smelter socialt revolutionære og

folkeligt religiøse toner sammen, så hovedpersonens tidlige død fremstår som et offer for alle fattige. Den værgeløse, selvopofrende Ditte er sin tids Jomfru Maria, "Smertens Moder".

Med *Ditte Menneskebarn* satte Nexø et monument over arbejderkvinden, som han tidligere havde sat det over den mandlige arbejder med *Pelle Erobreren*. Den folkelige passionshistorie om Ditte er imidlertid ingen optimistisk udviklingsroman, som *Pelle Erobreren* var det. Udbruddet af 1. Verdenskrig ligger imellem, tonen er mørkere, og der anvises ingen konkrete udveje af miseren. Grundtvigianismen, der forløste Nexø som ung, har vejet pladsen for pietismen, som han i skikkelse af Luthersk Mission mødte tidligere i sit liv. Med litteraturhistorikeren Jørgen Elbeks ord:

[...] den ledende tanke [er] ikke længere [...] træet der vokser ind i himlen, men offerdøden som baner vej for tusindårsriget. Hvis der før var lys over hans stil, kommer der nu glød i sproget.¹
(...)

Pelles søster

Ved fremkomsten af *Ditte Menneskebarn's* første bind fremhævede Nexø sin nye romans karakter af kvindelig pendant til *Pelle Erobreren*.

– Det er, siger han, Pelles Søster, jeg her sender ud i Verden. Jeg tog i "Pelle Erobreren" den nøgne Proletardreng op til Behandling inden for Literaturen, og Ditte Menneskebarn er det kvindelige Sidestykke hertil. Fra 9 Maa-neder, før hun fødes, følger jeg hende, og det er min Hensigt at føre hende op paa samme Maade, som jeg gjorde det med Pelle. Første Bind, som nu udkommer, er egentlig en Ouverture til hele Værket, der vel kommer til at strække sig over hele fire Bind.

– Er Dittes Historie forsaavidt allerede nu færdig til Nedskrivning?

– Nej ingenlunde. Jeg har Følelsen af hendes Udviklingslinier, men der er i øvrigt ingen egentlig Planlægning. Stoffet skaber sig selv, efterhaanden som jeg kommer frem. Peter *Sabroe* opfordrede mig i sin tid til at skrive det uægte Barns Historie eller Plejebarnets, og Motivet har jeg haft i mange Aar, men først i Sommer tog jeg fat paa Arbejdet [...].

– Det har, fortsætter Forfatteren, forsaavidt været vanskeligere for mig at komme i Gang med Ditte end med Pelle. Det menneskelige er vel altid det

vigtigste, men ogsaa det generelle maa dog afspejle sig, og her er Talen altsaa om et lille Pigebarn, Proletar som Pelle, men af et andet Køn.²

Man skulle efter dette forvente, at *Ditte Menneskebarn* ville blive en dannelsesroman i lighed med *Pelle Erobreren*. Dog springer det i øjnene, at mens Nexø forud for nedskrivningen af *Pelle Erobreren* havde samlet stof til værket i tolv år, og mens han i forordet til første bind kunne fremlægge plan og disposition for alle værkets fire bind, der havde han i 1917 ingen tilsvarende færdig plan for Dittes videre skæbne. Heller ikke det nye værks endelige omfang kunne angives med nogen særlig præcision, "Stoffet skaber sig selv, efterhaanden som jeg kommer frem."

(...)

De svigtede kvinder

Ditte Menneskebarn har ikke noget af *Pelle Erobreren*'s optimisme og kampgejst med sig. Den lyse syntese af grundtvigianisme, anarkisme og socialisme er væk. Dialektikken mellem de mandlige og kvindelige egenskaber i samfundet såvel som i den enkelte har fortonet sig. Verdenskrigens udbrud, Anden Internationales sammenbrud og arbejderbevægelsens splittelse ligger imellem.

I det første, Nexø skrev efter Verdenskrigens udbrud, "Ravnene", lod han en dansk husmandskones gråd illustrere krigens gru. Under og efter Verdenskrigen skrev han adskillige artikler og fortællinger med de tyske krigsenker som motiv. Og med disse skildringer af forladte og svigtede kvinder vendte han tematisk tilbage til sin debut, artiklen *St. Hansaften paa Bornholm*. Stoffet herfra genbrugtes i *Pelle Erobreren*, hvor det om de syngende piger hed, at de "var ladt i Stikken af Svirekarle og Slagsbrødre".³

Nu kom han med et helt romanværk om en svigtet og udnyttet kvinde. Den kunne ikke bygge videre på *Pelle Erobreren*'s positive syntese mellem de erobrende og de opretholdende kræfter. I stedet demonstrerer den de tragiske følger af en *manglende* syntese mellem disse kræfter. Som i ungdomsforfatterskabet fremstilles mændene – med Lars Peter-skikkelsen som delvis undtagelse – atter som svage, Ditte overlades til sig selv.

(...)

Det revolutionære moderskab

I sin lange artikel "Almueradikalismen og det revolutionære moderskab. En analyse af Martin Andersen Nexøs *Ditte Menneskebarn*" fra 1977 brød litteraturhistorikeren Anker Gemzøe nyt land. Artiklen giver en udførlig redegø-

relse for den politiske, historiske og biografiske grund for *Ditte Menneskebarn*. Gemzøe betragter romanen som et revolutionært opgør med Anden Internationale og som et selvopgør med de positioner, Nexøs selv indtog i den førkrigsoptimistiske dannelsesroman *Pelle Erobreren*.

I det centrale kapitel III, afsnittet "Det biologiske moderskab" betragter Gemzøe *Ditte Menneskebarn*'s fremstilling af de betingelser, samfundet giver moderskabet, barnet og familien, som værkets hårdeste og dybeste sociale anklage. Ditte selv er fra begyndelsen paria alene derved, at hun er 'uægte'. Uden for ægteskab er frugtbarhed – som netop er karakteristisk for slægten 'Mand' (almuen, proletariatet) – en forbandelse. Og inden for ægteskabet er sterilitet en tilsvarende forbandelse. Marens, Dittes mormors hævn over Sandgaards sønnen – Dittes biologiske far – retter sig derfor symbolsk mod hans kones forplantningsevne. Og inde i byen drives fosterfordrivelse og barnemord som en forretning.

Fosterfordrivelses- og barnedrabstemaet i Ditte Menneskebarn svarer til kastrationstemaet i Pelle Erobreren. I begge tilfælde er det en samfundsbestemt sterilisering af den frugtbare natur, set fra henholdsvis mandens og kvindens synsvinkel. [...] Imidlertid har] Goldhedstemaet [...] en ganske anden vægt i Ditte Menneskebarn, men det har også en meget videre betydning. [...] i fødslen og barnet manifesterer de undertrykte symbolsk deres revolutionære potentiel.

På baggrund af den diskrete parallelisering af fødsel og revolutionær samfundsfornyelse antager temaet sine egentlige dimensioner: det er intet mindre end *det store herodiske foster- og barnedrab* der går for sig i *Ditte Menneskebarn*. [...] Set i denne sammenhæng griber konfrontationen mellem de revolutionære muligheder og den senile kapitalismes rasende destruktivitet på én gang ind over et biologisk felt og et meget åndeligt felt. Truslen mod det biologiske moderskab er samtidig en trussel mod den nye verdenstanke. Men hermed kommer der nyt perspektiv i det religiøse tema, som går gennem romanen. [...] Svarer kapitalismen til en mange gange forværret Herodes, er Ditte da ikke sin tids jomfru Maria? Bag bogens ironiske behandling af mulighederne for mirakuløse og ubesmittede undfangelser er en sådan identifikation faktisk ret indlysende. Nexø foretager den også selv [...]:

"Hun er de manges – og undertryktes Moder, og derfor Menneskehedens Moder. Dens *Mater Dolorosa*."⁴

Nexøs opfattelse af modsætningen mellem natur og kultur og dermed hans

opfattelse af forholdet mellem kvinde og mand er bredt repræsenteret i 1800-tallets Europa. Gemzøe fremdrager Nietzsche og Nietzsche-eleven Oswald Spengler som repræsentanter for den opfattelse af kønnenes væsen, Nexø advokerer litterært. Han kunne også have peget på den af Nexø beundrede Grundtvig. Han var ganske vist Nietzsches og Spenglers modsætning i religiøs og folkelig henseende, men havde samme syn på kønnene som så mange andre af 1800-tallets anti-rationalister.

Ditte Menneskebarn søger at vise, hvorledes kulturen – d.v.s. forstanden og kapitalismen – hensynsløst destruerer naturen – d.v.s. hjertet, moderskabet, barnet, almuen og småproduktionen [...]. Det er en hårdtslående kendsgerning at dette forsøg på at give et samlet udtryk for et revolutionært socialistisk tilværelsessyn alligevel med søvngængeragtig sikkerhed bevæger sig ud i de samme udtrådte fodspor som Spengler: Urkvinden, bondekvinden er moder. [...] Manden *begriber* det tilblivne. Manden er – eller bør blive – *bevidsthed*, kvinden er *væren*.⁵

I modsætning til *Pelle Erobreren* er *Ditte Menneskebarn* ingen udviklings- eller dannelsesroman, men

[...] en modsætningsroman, hvor den eneste form for 'udvikling' består i en stadigt større ophobning af uretfærdigheder og undertrykkelse, en stadigt mere eksplosiv skærpelse af modsætningen (men ikke en ændring af dens art) [...].⁶

Deraf også forskellen på fortællerens status i de to værker: I dannelsesromanen om Pelle formidler en alvidende fortæller et historisk overblik og tolker udviklingsperspektiverne. I 'modsætningsromanen' om Ditte er fortælleren ikke på samme måde nødvendig, men lader overgrebene tale for sig selv.

Bortset fra begyndelsens og slutningens kosmiske vision manifesterer han sig overvejende som selvstændig instans: ved den omfattende, æstetisk vellykkede brug af parodiske, sort humoristiske referater af den offentlige mening, den sviende blotlægning af den offentlige mening over for den private sandhed.⁷

Tilbage til fremtiden

Nexø var i den revolutionære bevægelse ikke alene om at søge politiske løsninger i et tilbagegreb til før-kapitalistiske og matriarkalske livsformer. Han

var heller ikke alene om at knytte sine forhåbninger til samfundets restgrupper og udskudte snarere end til den industrielle arbejderklasse, som marxismen satte sin lid til. At revolutionen kom først i det industrielt tilbagestående Rusland, var derfor heller ikke påfaldende for Nexø, som det var det for mange marxister. *Ditte Menneskebarn* er på mange måder et tidstypisk udtryk for en bestemt venstreradikal international strømning i opgøret med Anden Internationale. I Rusland havde Maxim Gorkij og den senere folkekommissær for undervisning med videre A.V. Lunatjarskij før Oktoberrevolutionen tilhørt en gruppe, der gennem 'Gudsopbygning' ville gå ind på almuens religiøse forstillingsverden og dreje den i revolutionær retning – og samtidig tilføre marxismen de menneskelige værdier i religionen. Gemzøe konkluderer:

Det er en revolutionær bog. Men på moralistisk og idealistisk grundlag.

Endnu mere problematisk: de revolutionære hensigter udtrykker sig gennem en borgerlig myteform, der reducerer kvinden til udviklingsløs natur og fastholder de skinalternativer der grupperer sig fra "det kloge hoved" over for "det kolde hjerte" til "mennesket" over for "industri" og "kultur".⁸

Ti år efter denne analyse tilføjede Gemzøe, at *Ditte Menneskebarn* trods alle forbehold "alligevel er de revolutionære brydningsårs smukkeste litterære udtryk".⁹

Jytte Abildgaards søster

I årene 1912-1916, før og under 1. Verdenskrig, udgav Henrik Pontoppidan *De Dødes Rige. En Fortælling-Kres*. Romanen udkom i fem særskilte bind, og Pontoppidan sendte dem til Nexø, efterhånden som de udkom. Romanen er en undergangsvision, en illusionsløs afklædning af det frisindede borgerskab i årene efter Systemskiftet 1901. Den viser, hvordan denne klasse svigtede sine egne idealer og forvandlede sig til en pengegrisk udbytterkaste. Centralt står Jytte Abildgaard-skikkelsen; hun vil på den ene side ikke deltage i hykleriet, men hun bliver på den anden side grebet af livsangst og bukker under. Hun er både heltinden og offeret for et råt samfund. *De Dødes Rige*, "denne bitre Ekstrakt af en bitter Tid",¹⁰ som Nexø overfor Pontoppidan betegnede romanen, er et stærkt pessimistisk værk. I sine takkebreve til Pontoppidan kredser Nexø fra begyndelsen om Jytte Abildgaard-skikkelsen, her i et brev om værkets første bind, *Torben og Jytte*:

[...] i Jyttes Vægelsind har De jo grebet om det dybest menneskelige: Vor Ævne til at leve Livet under en stærk Erkendelse af os selv. Vægelsindet har

jo været skildret før – som et Kuriosum; jeg har aldrig før set det belyst fra Afgrunden i os. Maaske vil Livet leves med lukkede Øjne; den Dag man aabner dem helt, maa der ryddes op – og saa finder man sig selv paa bar Bund igen – som Jytte.¹¹

I takkebrevet for romanens andet bind, *Storeholt*, hedder det:

Jytte, der var saa vidunderligt foruroligende i første bind, afslører sig i dette nærmest som gold. Jeg er spændt paa, hvordan De vil føre hende over det døde Punkt?¹²

Men det gør Pontoppidan netop ikke. Han lader hende bukke under. Også Ditte bukker under, dog slet ikke på grund af livsangst, derimod alene på grund af et råt samfunds nådesløse udbytning af hende. Således angreb Pontoppidan og Nexø samfundet omkring 1. Verdenskrig gennem hver sin kvindeskæbne og fra hver sin ende af klassehierarkiet.

Om *De Dødes Rige* gav stødet til, at Nexø påbegyndte *Ditte Menneskebarn*, på samme måde som *Lykke-Per* gav stødet til *Pelle Erobreren*, er tvivlsomt. Men Nexøs optagethed af Jytte-skikkelsen er indiskutabel. Og hendes og Dittes fælles undergang, som har vidt forskellige sociale årsager, er påfaldende, ligesom de to romaner er beslægtede ved deres mørke syn på samfundet.

Fantines søster

At Nexø satte Victor Hugos *Les Misérables* højt, og at han regnede Hugo blandt “de store kæmpende ånder”,¹³ det ved vi. Romanens betydning som inspirationskilde for *Pelle Erobreren* har vi også set. Men den folkelige passionshistorie *Ditte Menneskebarn* rutter i modsætning til den højliterære dannelsesroman *Pelle Erobreren* ikke med allusioner til andre digterværker. Og dog finder vi også her et tydeligt aftryk fra *Les Misérables*. Om Dittes skolegang hører vi:

Men mod Slutningen af Undervisningen paakom der hende en uforklarlig Angst; Hjærtet gav sig til at sprælle i hende som en fangen Fugl, hun maatte holde sig for Munden for ikke at skrige højt.¹⁴

Det er en af Nexøs yndlingspassager fra *Les Misérables*, og han alluderer også til den i *Pelle Erobreren*.¹⁵ I den første danske oversættelse af *Les Misérables* med titlen *De Ulykkelige*, som Nexø havde læst, hedder det:

Hjertet hjælper paa Legemet og holder det endogsaa undertiden oppe. Det er den eneste Fugl, som bærer sit Bur [...].¹⁶

Blandt de litterære inspirationskilder til *Ditte Menneskebarn* må Fantines skæbne i *Les Misérables*' første del anses for vigtig.

Fantine er den unge kvinde, der svigtes fatalt af sin kæreste. Han efterlader hende som ugift og uforsørget mor til pigen Cosette. Fantine ender i kløerne på det forbryderiske ægtepar Thénardier, der tilbyder at 'passe' hendes barn – for en pris. Denne pris viser sig at være den højeste. For at imødekomme parrets stadigt grådigere pengekrav mister Fantine efterhånden alt: Sine ejendele, sit hår og sine tænder, som hun må sælge, sin krop, som hun også sælger, og til sidst sit helbred og sit liv. Fantine er ganske som Ditte en offerskikkelse, en 'smertens moder', og som sådan er de søstre. Nexø lader dog udtrykkeligt *ikke* Ditte blive prostitueret.

Også skildringen af det 'uægte' barn Cosettes frygtelige opvækst hos Thénardiens kan have inspireret Nexø, da han skrev *sit* værk om det 'uægte' barn.

Don Quijotes søster

Blandt de mange trængende mennesker, små og store, som Ditte påtager sig ansvaret for, er i bind V hendes logerende, den fattigfine, fordrukne småsvindler "Hr. Kramer", også kaldet "Gratulanten". Da han ved en lejlighed bliver syg, opfordrer ejendommens andre kvinder Ditte til at overlade ham til politiet, så han kan komme på Ladegaardens (fattiggårdens) hospital.

Men det kunde Ditte ikke faa sig selv til. Han var hendes Logerende, dermed var sagen givet [skønt han ikke betaler]. Det kunde godt være han selv var Skyld i sin Tilstand – et rent ud sagt elændigt Liv hade han ført, levet paa Beværtninger og aldrig faaet Mad i ordentlig Tid. Men Ditte var ikke den der spurgte om Skyld – saa fik man vist noget at gøre, skulde man grave Skylden for Elændigheden frem. Han trængte; det var hende tilstrækkeligt.¹⁷

Her er der efter alt at dømme tale om en allusion til Cervantes' *Don Quijote*.¹⁸ I sin artikel "Cervantes og Don Quijote" skriver Nexø ganske tilsvarende:

Don Quijote [...] tog Lænkerne af Tugthusfangerne og satte dem i Frihed, og da man bebrejdede ham hans Handling svarede han: Mig er det nok, at de lider; jeg spørger ikke, hvad de har forbrudt! – Bagefter stenede Tugthusfangerne ham. Cervantes har naglet ham til Korset, med en Røver paa hver Side.¹⁹

Vi har allerede været inde på Nexøs store kærlighed til Cervantes' roman. Og vi har nævnt, at han oversatte niende til tolvte og lidt af trettende kapitel af *Don Quijote* i foråret 1920, i en pause mellem *Ditte Menneskebarn*'s tredje og fjerde bind. Som Cervantes ifølge Nexø med sin roman "har villet tegne *Mennesket*",²⁰ så ville Nexø gøre det samme med romanen om menneskebarnet Ditte.

Tilnavnet 'menneskebarn' har imidlertid også en bibelsk reference. Begrebet stammer fra Salmernes Bog 8,5 og Hebræerbrevet 2,6:

Hvad er da et menneske, at du [Gud] husker på det, et menneskebarn, at du tager dig af det?

I forlængelse af ordets gammeltestamentlige brug omtalte Jesus ofte sig selv som 'menneskesønnen'. I Det Nye Testamente dækker udtrykket både Kristi højhed (den himmelske kongeværdighed) og fornedrelse (lidelse og død).

Dette *rene menneske* fandt Nexø, som det fremgår af følgende brev, navnlig tre steder:

Ecce homo, se hvilket Menneske [...]. Det er den rene Daare, der engang igen er taget op til Skildring i Deres Værk; og Deres Skildring staar i ingen Henseende tilbage for de andre store Skildringer gennem Tiderne, Kristuslengenderne, Don Quijote, Fyrst Myschkin.²¹

Brevet er sendt til Knuth Becker med tak for dennes *Uroligt Foraar*. Det er skrevet af Nexø i hans yderste ydmygelse, som retsløs fange i Frederikssunds arresthus juli 1941.

Fyrst Mysjkins søster

Fyrst Myschkin er titlen på den første danske oversættelse af den russiske forfatter Fjodor Dostojevskijs roman *Idioten*. Hovedpersonen Mysjkins fremmeste karakteregenskab er medlidenhed. Han tilgiver umiddelbart alle de mennesker, der håner, bedrager og udnytter ham, og det vil stort set sige romanens øvrige persongalleri. Han har hverken egoisme, personligt begær eller ambition skabt i livet. Han er den gudsbesatte i en ond verden, som han gerne vil, men ikke kan hjælpe, og som han til sidst går til grunde i.

Som sin inspirationskilde til Mysjkin-skikkelsen nævner Dostojevskij i et brev til sin niece Kristus og Don Quijote:

Grundideen er den – at fremstille det fuldkommen skønne menneske. Dette

er det vanskeligste af alt i verden. Alle digtere, ikke blot hos os men også alle vesteuropæiske, som har forsøgt sig i fremstillingen af den positivt skønne og ædle skikkelse, har meldt pas. Opgaven er uendelig svær. Det absolut skønne er idealet, men hverken hos os eller i hele det civiliserede Europa har idealet fået en fast skikkelse. I hele verden findes der kun én helt positiv ædel skikkelse, Kristus. Af alle den kristne litteraturs ædle skikkelser synes Don Quijote mig den mest fuldkomne. Men skøn er han kun af den ene grund at han tillige er latterlig. [...] Vi har medfølelse med denne spottede ædelbårne, der ikke selv er sig sit eget værd bevidst, og hos læseren udvikler medfølelsen sig til sympati. Hemmeligheden ved denne humor består just deri at den vækker læserens medfølelse.²²

Der er forunderlige paralleller mellem dette brev og et, Nexø skrev til K.K. Nicolaisen dagen efter, at han i november 1921 havde afleveret manuskriptet til *Ditte Menneskebarn*'s femte og sidste bind:

Jeg tror selv, at dette afsluttende Bind er lykkedes mig og at det hæver Ditte op i det Plan hvor jeg hele Tiden har tænkt, hun skulde ses – og haabet det vilde lykkes mig at anbringe hende. Ærlig talt – jeg synes dette Bind er det bedste jeg overhodet har skrevet. [...] Jeg har været det sværeste af alt – ubønhørligt sand, skønt der var Fristelse nok til at lyve sig udenom og lade Ditte faa det en Smule godt. Det har været mig en Lidelse indtil Sønderrevethed at skrive denne Bog. [...]

Livet er ondt – i al Fald mod det gode. Nu er det for mig det store Spørgsmaal, om Ditte vil ævne at faa Mennesker til at se mere forstaaende nedad, med mildere Øjne. Ellers har hun – og med hende jeg – lidt forgæves.²³

“Naaede hun at blødgøre Hjærter?”, det er romanens afsluttende spørgsmål til læseren, ligesom det ifølge Dostojevskij er hovedpointen i Cervantes' *Don Quijote* såvel som i hans egen *Idioten*. Alle tre romaners sigte er at fremstille *det gode menneske*, og alle viser de, hvorledes dette gode menneske går til grunde i en uforstående omverden.

Her skåner Nexø heller ikke sig selv i skildringen af Dittes ophold som ung pige hos familien Vang. Vang er 'proletarforfatter' (og Vang er ligesom Nexø et bornholmsk stednavn).²⁴ Og hos ham skulle Ditte forvente kun at møde forståelse; men også her går det galt, da Vang indleder et forhold til hende, så hun må rejse.

Ditte Menneskebarn er, som nævnt, i modsætning til *Pelle Erobreren* skrevet uden forudgående lagt disposition, men ikke uden vision.

På det ydre, politiske plan var det Nexøs hensigt, at *Ditte Menneskebarn* skulle rette en ubønhørlig anklage mod et samfund, der overser og ødelægger sine rigeste menneskelige ressourcer. På det kunstneriske plan er det imidlertid romanens styrke, at den i modsætning til *Pelle Erobreren* ikke anviser konkrete veje ud af miseren. Og hvor mærkeligt det end kan forekomme en moderne sekulariseret bevidsthed, er det snarere romanens konklusion, at Dittes godhed og medlidenhed ikke er af denne verden. Derfor skal hun – med “gale Anchers” ord – føre proces i himlen for de fattige. Nexø trækker her på sine ældste og bitreste religiøse erfaringer og går bag om den glade grundtvigianisme tilbage til pietismen.

At verden kunne være anderledes, det er forfatteren Nexøs personlige håb og politiske mening, sådan som det også i romanens slutning er angivet af Mortens – Nexøs alter ego – ord om, at “Guds Hjærte er dér, hvor Brødet rækkes den fattige.”²⁵ Det er også angivet i valget af komplementære sange ved ‘den lille kulpillers’ begravelse: Christian Richards salme (“Effata” Lad dig op!) og U.P. Overbyes socialistmarsch (“Snart dages det, Brødre”). Hvad romanen – i lighed med *Don Quijote* og *Idioten* – viser med skånselsløs konsekvens er, at medfølelsen og godheden lider nederlag i den prosaiske hverdag.

Romanfigurerne Ditte og Mysjkin har – trods alle forskelle i social status – mange ligheder: Omsorgsfuldhed, mangel på selvfølelse, ingen tanke på egen fordel.

Men Mysjkin er i modsætning til Ditte højt begavet. Og så er han mand. Som sådan træffer han sine valg, og som sådan påtager han sig også ansvaret for de ulykkelige konsekvenser for ham selv og for andre, som valgene har, skønt de altid træffes i den mest uselviske mening. I sidste ende er det Dostojevskijs tragiske pointe, at også den uskyldige er skyldig.

Med sine bitre barndomserfaringer fra Luthersk Missions pietisme har Nexø ikke delt Dostojevskijs syndsbevidsthed. Og med valget af en værgeløs og naiv pige som hovedperson har Nexø frikendt Ditte fra en tilsvarende medskyld i ulykkerne, og hun bliver derfor en ren offerskikkelse.

I Nexøs evne til at skildre det mest almenmenneskelige, som for ham er godhed, og til at skildre godhedens vanskelige vilkår ligger vel svaret på, hvorfor romanen endnu kan fascinere sine læsere.

Noter

1. Jørgen Elbek: “Martin Andersen Nexø og hans sammenhæng”, *Fundet og søgt*, side 41.
2. *Nordsjællands Venstreblad* 17. november 1917.
3. Nexø: *Pelle Erobreren*, side 227.

4. Anker Gemzøe: "Almueradikalismen og det revolutionære moderskab. En analyse af Martin Andersen Nexøs *Ditte Menneskebarn*", Jørgen Holmgaard (red.): *Analysen af danske romaner* 2, side 50f. Nexø-citatet står i *Kultur og Barbari*, side 207.
5. Sammesteds, side 77f.
6. Sammesteds, side 79.
7. Sammesteds, side 79.
8. Sammesteds, side 97f.
9. *Dansk litteraturhistorie*, bind 7, side 188.
10. *Breve fra Martin Andersen Nexø 1890-1921*, side 281, brev nummer 195 af 25. januar 1918 til Henrik Pontoppidan.
11. Sammesteds, side 166f, brev nummer 120 af 25. november 1912 til Henrik Pontoppidan.
12. Sammesteds, side 194, brev nummer 139 af 27. december 1913 til Henrik Pontoppidan.
13. "[...] den grossen kämpfenden Geistern", *Breve fra Martin Andersen Nexø 1922-1936*, side 473, brev nummer 524 af 24. januar 1936 til Die Wahrheit, Prag.
14. Nexø: *Ditte Menneskebarn*, side 130.
15. "'Jeg tror, det er Hugo der siger, at Hjærtet er den eneste Fugl som bærer sit Bur,' sagde Pelle", Nexø: *Pelle Erobreren*, side 983.
16. Victor Hugo: *De Ulykkelige*, 3. del, 5. afsnit, 2. kapitel, side 184, oversat fra: "L'âme aide le corps, et à de certains moments le soulève. C'est le seul oiseau qui soutienne sa cage".
17. Nexø: *Ditte Menneskebarn*, side 622f.
18. Cervantes: *Don Quijote*, 1. del, 22. kapitel.
19. Nexø: "Cervantes og Don Quijote", *Det ny Aarhundrede* 15. maj 1905, *Kultur og Barbari*, side 16.
20. Sammesteds.
21. *Breve fra Martin Andersen Nexø 1937-1954*, side 143, brev nummer 614 af 14. juli 1941 til Knuth Becker.
22. F.M. Dostojevskij til Sofja Ivanovna januar 1868, citeret efter Knud Hansen: Efter-skrift til *Idioten*, side 271f.
23. *Breve fra Martin Andersen Nexø 1890-1921*, side 385, brev nummer 259 af 9. november 1921 til K.K. Nicolaisen.
24. Kun i skildringen af Vang kan det hævdes, at der er identtittet mellem forfatter og fortæller.
25. Nexø: *Ditte Menneskebarn*, side 717.

Henrik Yde
dr. Phil